

ZAMONAVIY MASHINA TARJIMASI TIZIMLARINING SIFATI VA ULARNI BAHOLASH MUAMMOLARI

Mirzamahmudova Mashhura Botirali qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Xorijiy til va adabiyoti 3-kurs talabasi

mashhuramirzamahmudova474@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nosirova Mubina Olimovna,

O'zDJTU Umumiy tilshunoslik kafedrası katta o'qituvchisi

m.nosirova@uzswlu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy mashina tarjimasining (Machine Translation-MT) rivojlanish bosqichlari va sifat ko'rsatkichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, mashina tarjimasidagi xatoliklar va ularni qanday to'g'irlash kerakligi ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: tarjima, mashina tarjimasi, sun'iy intellekt, neyron.

Abstract: This article scientifically analyzes the development stages and quality indicators of modern machine translation (MT). It also discusses errors in machine translation and how to correct them.

Keywords: translation, machine translation, artificial intelligence, neuron.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ этапов развития и показателей качества современного машинного перевода (МП). Также рассматриваются ошибки в машинном переводе и способы их исправления.

Ключевые слова: перевод, машинный перевод, искусственный интеллект, нейрон.

Kirish. XXI asr – globalizatsiya davrida – turli xil tillararo muloqot qilish kundankunga rivojlanib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy texnologiyalarni inson faoliyatining har bir sohalarida ko'rishimiz mumkin, xususan tarjima jarayonida ham. Ayniqsa, sun'iy intellekt va neyron tarmoqlarga asoslangan zamonaviy tarjima tizimi tarjima qilish jarayoni ancha yengillashtirdi. Lekin, mashina tarjimasining sifati ham dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Chunki tarjima jarayonida kontekstning noto'g'ri talqin qilinishi, gaplar orasida ma'noning yo'qolishi va turli fraziologik iboralarning noto'g'ri berilishi uchrab turadi. Bu esa, albatta, tarjima sifati o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Ushbu maqolada zamonaviy mashina tarjimasi tizimlarning sifati, ularni baholash mezonlarini va o'zbek tili misolida mavjud bo'lgan muammolarining nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etiladi.

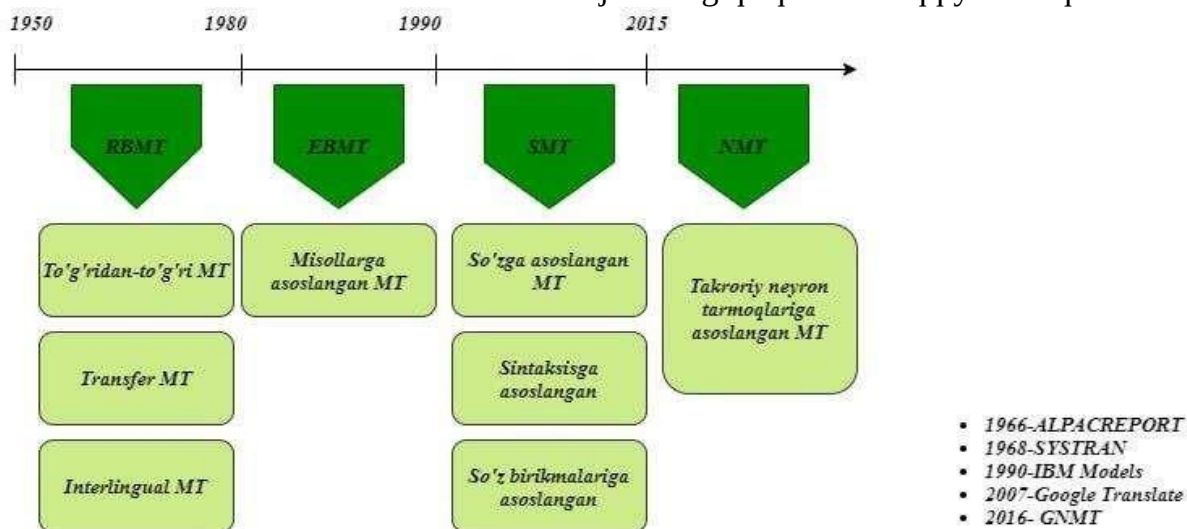
Asosiy qism. Tarjima – bir tildagi matnni boshqa tilda qayta yaratishdan iborat adabiy ijod turi (Vikilug'at). Mazkur masala yuzasidan Irene Rivera-Trigueros, Dauletov A.Yu., Matyakubova N.Sh., Zaripboyeva D.I. va Esanov S.O' tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega.

Evolution of MT. MT has traditionally presented two different approaches: the approach based on rules (RBMT, Rule-Based Machine Translation), and the corpus-based approach (Hutchins, 2007). Nevertheless, the last few years have seen the development of new architectures, giving rise to hybrid approaches and, most recently, neural MT (Castilho et al., 2017); España-Bonet & Costa-jussà, 2016. (Machine

translation systems and quality assessment: a systematic review, Language Resources and Evaluation (Springer), 3).

Tarixan nazar soladigan bo'lsak, tarjima jarayoni ikki uslubda rivojlanganini ko'rishimiz mumkin. Hozirgi kunda esa yangi arxitekturalar natijasida gibril va neyron tarjimalar keng qo'llanilmoqda.

1-rasm. Mashina tarjimasing qisqacha taraqqiyot bosqichi.

Akademik va adabiy tarjimada inson omili ayniqsa muhim (Venuti, 1995, p. 12-30). Chunki bilamizki, adabiyot bu san'atdir, inson san'atni his qilgan holatda asar yaratadi. Uni esa albatta inson tarjima qilishi kerak. (Mashina tarjimasi va inson tarjimoni: zamonaviy yondashuvlar solishtiruvli tahlil, scientific-jil.com, 2-3-b.).

Yuqorida keltirib o'tilgan fikrdan kelib chiqib aytish mumkinki, akademik, ayniqsa badiiy adabiyotlarni tarjima qilishda inson omili muhim ro'l egallaydi. Chunki badiiy matnlar turli emotsiyalar va estetilardan tashkil topgan bolib, mashina tarjimasi bunday uslub va badiiy ifodani kitobxonlarga to'liq ko'rsatib berolmaydi. Lekin mashona tarjimasi bu jarayonda tarjimonga yordamchi vosita sifatida xizmat qilishi mumkin.

Mashina tarjimasida uchraydigan asosiy xatolar. Xalqaro tadqiqotlar ("Machine translation errors and the translation process: a study across different languages", Michael Carl, M. Cristina Toledo Baez) asosida quyidagi xatolar qayd etilgan:

1. Accuracy xatolari (aniqlik) – bunda ikkinchi tilga tarjima qilinganda noto'g'ri ma'lumot beriladi.
2. Fluency xatolari – grammatik va tabiiylik yo'qoladi.
3. Mos kelmaslik – ma'daniyatga xos bo'lgan so'zlarning tarjimada ekvalenti topilmaydi.
4. Semantik xatolar – so'z manosi noto'g'ri tanlandi.

O'zbek tilining agglutinativ tabiati bir so'z ichida bir nechta grammatik ma'noni mujassamlashtiradi. Misol: "Ko'rganmizmi?", "Berilganlaridandir" [9]. Sababi: so'zlar ildiz va affikslarga ajralmasdan yagona token sifatida qabul qilish. (O'zbek tilida mashina tarjimasi: muammolar va ilmiy yechimlar, Iqro jurnali).

Quyida ko'rsatilgan fikr o'zbek tilida uchraydigan morfologik muammolarga misol bola oladi. Bilamizki, o'zbek tili bir so'z tarkibida bir nechta grammatik ma'nolarni jamlaydi. Bu esa mashina tarjimasida morfologik muammoga sabab bo'ladi.

Shuning uchun o'zbek tilini samarali qayta ishlash uchun uning morfologik xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy mashina tarjimasi tarjima tizimining muhim qismiga aylanib ulgurgan. Chunki u tarjima jaroyonini tezlashtiradi va qulayliklar yaratadi. Lekin uning sifati hali ham mukammal darajaga yetgani yo'q.

Shuni ham ta'kidlash joizki, zamonaviy texnologilar yildan yilga rivojlanib yanada takomillamishib bormoqda. Shubhasiz kelajakda bu innovatsiyalarni har bir sohada insoniyat tomonidan foydalanilyotganini korishimiz mumkin. Shu bilan birga mashina tarjimasi ham rivojlanib, ko'proq kontekslarni tarjima qilishga qodir boladi va uning sifati yanada ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Irene Rivera-Trigueros (2022). Machine translation systems and quality assessment: a systematic review.
2. Dauletov A.Yu., Matyakubova N.Sh. Mashina tarjimasi turlari va ularning qiyosiy tahlili.
3. Zaripboyeva D.I. (2025). Mashina tarjimasi va inson tarjimoni: zamonaviy yondashuvlar solishtiruvli tahlil.
4. Esanov S.O'. (2025). O'zbek tilida mashina tarjimasi: muammolar va ilmiy yechimlar.